

Fuad BABAŞOV,

Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyasının üzvü,

Milli Aviasiya Akademiyasının doktorantı

babashov.f@mail.ru

Mob.: (050) 433-77-53

DÖVLƏT ÇEVRİLİŞİNƏ CƏHD VƏ ONUN QARŞISININ ALINMASI

Açar sözlər: dövlət çevrilişi, hakimiyyətin zorla ələ keçirilməsi, silahlı qiyam, təxribat, əməliyyat axtarış fəaliyyəti

Key words: coup d'etat, seizure of power, armed uprising, provocation, operational search activity

Ключевые слова: государственный переворот, захват власти, вооруженное восстание, диверсии, оперативно-розыскная деятельность

Dövlət sinifli təşkilat olaraq cəmiyyət üzərində hakimiyyətə malik olmaqla idarəçiliyi təşkil edir və həyata keçirir. Bir sözlə dövlət cəmiyyətin əsas idarəçilik sistemidir. Dövlət hakimiyyəti hər zaman xalq amili ilə bağlı olmuşdur, yəni xalq dövlət hakimiyyətinin əsasını təşkil etmişdir və onun həyata keçirilməsində birbaşa iştirak etmişdir. Lakin, bu iştirak yalnız qanunvericiliyə əsaslanmaqla leqal yollarla, yəni ümumxalq seçkiləri vasitəsilə olmuşdur. Tarixən dövlətçiliyin meydana gəlməsi və inkişafı minilliklərlə dövrü əhatə etmişdir. Bu baxımdan Respublikamız da çətin və keşməkeşli yol keçərək hazırkı müstəqilliyə və demokratik cəmiyyətin qurulmasına nail olmuşdur. Bu uğurların qazanılmasında Ulu öndər Heydər Əliyev və onun siyasi strategiyasının layiqli davamçısı cənab Prezident İlham Əliyevin müstəsna rolu və xidmətləri vardır. Belə ki, məhz Ümumilli liderin qətiyyəti sayəsində ötən əsrin 90-cı illərində ölkəmizdə baş verən dövlət çevrilişlərinin, kaos və anarxiyanın qarşısı alınmış, ölkəmiz müstəqillik və demokratik, iqtisadi və sosial inkişaf yoluna qədəm qoymuşdur. Bu hadisələrə Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Azərbaycan Res-

publikasında dövlət çevrilişi cəhdinin qarşısının alınması və Azərbaycan dövlətçiliyinin möhkəmləndirilməsi tədbirləri haqqında 22 mart 1995-ci il tarixli 989 sayılı qərarında da hüquqi qiymət verilməmişdir [2].

Qloballaşma dövründə dövlətlərin dostları ilə bərabər düşmənləri də mövcud olur. Bu düşmənləri daxili və xarici düşmənlər kateqoriyasına ayırmağı təklif edirik. Belə ki, xarici düşmənlərə dövlətin inkişafını və çiçəklənməsini arzu etməyən, hər vəchlə onun tərəqqisinə mane olan və təxribata cəhd edən xarici dövlətlər, beynəlxalq təşkilatlar, terrorçu qruplar, silahlı birliklər; daxili düşmənlərə isə adıçəkilən subyektlərin ölkə daxilindəki rəsmi və ya gizli fəaliyyət göstərən agentləri, casusları, səlahiyyətli nümayəndələri aid edilir. Bir sıra hallarda müxalifət partiyalarının başçıları və üzvləri də ya aldadılaraq, ya da pulla ələ alınaraq xarici düşmənlərin “toruna” düşürlər və onların cinayətkar əməllərinə dəstək verirlər. Belə ki, bu sahədə əsasən qrant vəsaitlərindən və “maddi yardımlardan” istifadə edilir. Bu vəsait və yardımların ayrılma məqsədi “demokratiyanın inkişafı” adlandırılrsa da əslində onlar dövlətçiliyə zərbə vurmağa xidmət edirlər. Qeyd etdiyimiz bu qüvvələr dövlətin inkişafına mane olmağa, onun tərəqqi yolunda atdığı addımların qarşısını almağa, dövlət və xalq arasında birliyin pozulmasına, xarici qüvvələrdən siyasi və iqtisadi asılılığın yaranmasına, dövlətçiliyin əsaslarının sarsılmasına çalışırlar. Bəzən də bu istəklərinə nail olurlar. Nəticədə dövlət çevrilişi baş verir və hakimiyyət zorla ələ keçirilir. Təxribatçı və mənfur qüvvələr xalqın iradəsi ziddinə qanunsuz olaraq hakimiyyətə yiyələnməyə və onu idarə etməyə başlayırlar. Əsasən dünya praktikasında dövlət

çevrilişinin silahlı qiyam yolu ilə həyata keçirildiyi müşahidə olunur. Çünki, bu zaman silahlı birləşmələr vasitəsilə dövlətin əsas güc dayaqlarını kökündən sarsıtmaq, hökumət binalarını, əsas strateji obyektləri, mühüm dövlət vəzifələrini ələ keçirmək daha asan olur. Nəticədə tez bir zamanda dövlət çevrilişi reallaşır və qanuni hakimiyyət zorla ələ keçirilir. Dövlət çevrilişi işinə hazırlaşmaq üçün cinayətkar qüvvələr uzun illər müxtəlif siyasi, iqtisadi, psixoloji təzyiqlərdən istifadə edərək, dövlət əleyhinə təbliğat apararaq, əsassız olaraq dövlətin apardığı siyasəti tənqid etmək yolu ilə demokratiya pərdəsi altında müxtəlif siyasi “oyunlar” nümayiş etdirirlər. Bütün bunlara da vətəndaşlar inanır və yerli əhalidə dövlətin siyasətinə inamsızlıq yaranır, hakimiyyət barədə mənfi rəy formalaşır. Nəticədə geniş miqyaslı kütləvi mitinqlər təşkil edilir, keçirilən mitinq və nümayişlər zamanı təxribatçılar kütləvi ixtişaşlar törədir, paralel olaraq dövlət və hökumətin inzibati binalarına hücum edilir. Əsas hərbi və strateji obyektləri ələ keçirdikdən, dövlət başçısı və hökumət üzvlərini girov götürdükdən və ya öldürdükdən (həyatlarına sui-qəsd etdikdən) sonra qanunsuz hökumət özünü qanuni hakimiyyət kimi elan edir və ya qələmə verir. Təbii ki, özünü “dost” adlandıran düşmən dövlətlər istisna olmaqla qanuni və demokratik rejimə malik dövlətlər, beynəlxalq təşkilatlar və regional birliklər qanunsuz yolla hakimiyyətə gəlmiş hərbi rejimləri və ya mülki hökumətləri tanımır və bu hərəkətin pislənməsi barədə bəyanatlar verir, çıxışlar edirlər. Bu cinayətkar rejimlər hakimiyyəti ələ keçirdikləri ilk andan dövlət vəsaitlərini və təbii sərvətləri talan etməyə, onları dəyər-dəyməzinə satmağa, habelə digər mənfur qüvvələrə xidmət etməyə başlayırlar. Ölkədə hərbi xunta hakimiyyəti idarə etməyə başlayır. Sivil yolla yaradılmış hökumət buraxılır və məcburi şəkildə istefaya göndərilir. Ölkədə işsizlik, aclıq və səfalət başlayır. Əhali də hər zaman hakimiyyət tərəfindən əzab və işgəncələrə məruz qaldığından öz ölkəsindən didərgin düşərək qaçqına çevrilir. Kütləvi informasiya vasitələrinin illeqal hakimiyyətin nümayəndələri tərəfindən ələ keçirilməsi səbəbindən dezinformasiya məkanı formalaşmağa başlayır. Ədalət mühakiməsi adı altında qanunsuz

rejimin əleyhinə çıxan şəxslər edam edilir. Bütün bunlar mövcud durumu ən kritik həddə çatdırır və sosial partlayışa səbəb olur. Onu da bildirmək ki, dövlət çevrilişinə cəhd etməyə çalışan qüvvələr öz təbliğat maşınlarını təhsil vasitəsilə gənclərin beyninə yeridirlər və özlərinə tərəfdar yığırlar. Həmçinin silahlı qiyam zamanı xalqın əsgər və zabidləri onlara təhkim edilmiş odlu və kütləvi qırğın silahlarını qorumalı olduğu öz ölkəsinin əhalisinə və vətəndaşına qarşı tətbiq edirlər. Bununla da vətəndaş müharibəsi törədilir və insanlar kütləvi şəkildə qətlə yetirilirlər. Xalqın ziyalı oğul və qızları repressiyaya məruz qalır.

Dövlət çevrilişindən bəhs edərkən ölkədaxili qanunvericilikdə onun hüquqi əsası barədə müddəaları qeyd etmək zəruridir. Belə ki, xalq hakimiyyəti barədə müddəalar Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının I fəslində, xüsusən xalqın dövlət hakimiyyətinin əsasını təşkil etməsi və hakimiyyətin mənimsənilməsinə yol verilməməsi barədə normalar isə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 1-ci və 6-cı maddələrində ifadə olunmuşdur. Konstitusiyanın 1-ci maddəsinə əsasən Azərbaycan Respublikasında dövlət hakimiyyətinin yeganə mənbəyi Azərbaycan xalqıdır. Konstitusiyanın 6-cı maddəsində göstərilir ki, Azərbaycan xalqının heç bir hissəsi, sosial qrup, təşkilat və ya heç bir şəxs hakimiyyətin həyata keçirilməsi səlahiyyətini mənimsəyə bilməz. Hakimiyyətin mənimsənilməsi xalqa qarşı ən ağır cinayətdir [1].

01 sentyabr 2000-ci il tarixli Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin XI bölməsinin 31-ci fəslində dövlətin konstitusiya quruluşunun əsasları və təhlükəsizliyi əleyhinə olan cinayətlərlə bağlı müddəalar ifadə edilmişdir. Həmin fəsilə xüsusilə cinayət hüquq norması və müvafiq sənədlərə birbaşa olaraq Məcəllənin 278 və 280-ci maddələrində təsbit edilmişdir. Belə ki, Məcəllənin 278-ci maddəsinə əsasən hakimiyyətin zorla ələ keçirilməsi və ya onu zorla saxlama dedikdə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına zidd olaraq hakimiyyətin zorla ələ keçirilməsinə, yaxud hakimiyyətin zorla saxlanılmasına, habelə dövlətin konstitusiya quruluşunun zorla dəyişdirilməsinə yönələn hərəkətlər nəzərdə tutulur [3].

Cinayət Məcəlləsinin 280-ci maddəsinə əsasən

silahlı qiyam dedikdə Azərbaycan Respublikasının konstitusiyaya quruluşunu zorla dəyişdirmək və ya Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünü parçalamaq məqsədilə silahlı qiyam təşkil etmə və ya qiyamda fəal iştirak etmə başa düşülür [3].

Hesab edirik ki, dövlət çevrilişi anlayışı hakimiyyətin zorla ələ keçirilməsi və ya onun zorla saxlanılmasını özündə ehtiva etdiyindən və bu çevriliş prosesi silahlı qiyam vasitəsilə həyata keçirildiyindən məhz AR.CM-in 278 və 280-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş cinayət əməllərinin tərkibi bu anlayışı bütövlükdə əhatə edir.

İndi isə həmin cinayətlərin hüquqi xarakteristikası haqda məlumat verək. Hakimiyyəti zorla ələ keçirmə və ya onu zorla saxlama cinayəti Respublikanın konstitusiyaya quruluşunun əsaslarına qəsd edir. Şərh edilən cinayətin obyektini Azərbaycan Respublikasının dövlət təhlükəsizliyidir. Bu cinayətin törədilməsi zamanı zorakılığın istənilən formasından-qəsdən adamöldürmədən, sağlamlığa zərər vurmada, qanunsuz həbslərdən və saxlamalardan, işgəncələrdən və digər fiziki zorakılıq aktlarından və psixi zorakılıqdan istifadə olunur. Cinayət subyektiv cəhətdən birbaşa qəsdlə törədilir [4, səh. 786, 787].

Silahlı qiyam təşkil etmə dedikdə, Azərbaycan Respublikasının konstitusiyaya quruluşunu zorla dəyişdirmək və ya Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünü parçalamaq məqsədi ilə bir və ya bir neçə silahlı birləşmələr (qruplaşmalar) formasında cinayətkar birləşmənin yaradılması başa düşülür. Qeyd edilən cinayət subyektiv cəhətdən birbaşa qəsdlə törədilir [4, səh. 790-792].

Dövlət çevrilişinin, yəni hakimiyyətin zorla ələ keçirilməsi və saxlanılmasının, habelə silahlı qiyam cinayətinin qarşısını almaqdan ötrü dövlət tərəfindən hər zaman qabaqlayıcı profilaktik-preventiv tədbirlərin görülməsi zəruridir. Əsasən təhsil müəssisələri və təhsil ocaqları diqqət mərkəzində olmalıdır. Çünki dövlət əleyhinə təbliğat bu müəssisələrdə artıq gənclərin beyninə yeridilməyə başlanır. Dini məbədlər və dini təhsil müəssisələri də bu sıraya daxildir. Xarici ölkələrə təhsil almağa gedən gənclərin kənar cərəyanlara və qüvvələrə qoşulmayaraq yalnız təhsilə vaxt sərf etməsi təmin edilməlidir. Hər zaman əhali, xüsusən gənclərlə demokratik və hüquqi dövlətin,

dövlətçiliyin və demokratiyanın qorunub saxlanması və möhkəmləndirilməsi istiqamətində fəal təbliğat və maarifləndirmə işi aparılmalıdır. Ordu sağlam gənclərdən və ali təhsilli, vətənpərvər zabitlərdən ibarət olmalıdır, bununla bağlı orduda sağlam mühit formalaşdırılmalı və vətənpərvərlik ruhu gücləndirilməlidir. Silahlı qüvvələrdə aktiv nəzarətin və profilaktik-tərbiyə işinin düzgün təşkili orduda radikal dini və digər təxribatçı meyillərin qarşısının alınmasına səbəb olar. Hesab edirik ki, silahlı qüvvələr və hüquq-mühafizə orqanlarının silah arsenalında saxlanılan silahların kənar şəxslərin əlinə keçməməsi üçün xüsusi mühafizə və nəzarət sistemi qurulmalıdır. Mühüm dövlət postları və vəzifələrinə ölkə siyasətinə sadıq və inanılmış, layiqli və peşəkar şəxslər təyin edilməlidir. Ölkənin əməliyyat-axtarış və xüsusi xidmət orqanlarının işi peşəkar qaydada və qanunvericiliyə uyğun qaydada qurulmalı, kəşfiyyat və əks-kəşfiyyat, əməliyyat-axtarış və əməliyyat-agentur fəaliyyəti daim gücləndirilməli və təkmilləşdirilməli, hər bir əməliyyat məlumatı və siqnalı yüksək dəqiqlik və peşəkarlıqla analiz edilərək operativ reaksiyanın verilməsi təmin edilməlidir. Elektron təhlükəsizlik sisteminin fəaliyyəti modernizə edilməli, kibertəhlükəsizliklə bağlı islahatlar aparılmalı, bununla bağlı hüquq-mühafizə və dövlət qurumları tərkibində xüsusi strukturlar yaradılmalıdır. Xarici ölkələrin dövlət barədə apardığı siyasəti və alınmış məlumatlar təhlil edilməli, bu yollarla düşmən qüvvələrin provokasiya və diversiya cəhdlərinin qarşısı alınmalıdır. Dövlət sirrinin qorunması təmin edilməli və məlumat sızmasının qarşısı alınmalıdır. Düşmən qüvvələrə xidmət edən şəxslər və casuslar ifşa edilərək cəzalandırılmalıdır. Terrorçu təşkilatlara, habelə terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə və cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılmasına qarşı çox ciddi şəkildə mübarizə tədbirləri aparılmalıdır. Hər zaman dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsi, cinayətkarlığa qarşı mübarizə aparılması, iqtisadiyyatın və sahibkarlığın inkişafı, habelə bu sahədəki ictimai münasibətləri tənzimləyən normaların və aidiyyəti dövlət strukturlarının işinin təkmilləşdirilməsi zəruridir. Daim dövlət orqanlarının maliyyə-təsərrüfat fəaliyyəti yoxlanılmalıdır. Siyasi partiya və ictimai təş-

kilatların, xarici dövlətlərin və beynəlxalq təşkilatların ölkə ərazisində yerləşən nümayəndəliklərinin fəaliyyətinə, habelə bu təşkilatların ölkə xaricindən əldə etdikləri qrant və maddi yardımların təyinatı üzrə xərclənməsinə nəzarət edilməlidir. Ölkədəki siyasi və iqtisadi mühit dərin təhlil edilərək öyrənilməli, bu sahədə mütəmadi olaraq monitorinqlər aparılmalıdır. Ölkələrdə vətəndaşların iqtisadi və sosial rifahının yüksək olması təmin edilməli, yaşayış və həyat səviyyəsi daim yüksəldilməli, yoxsulluq aradan qaldırılmalıdır. Adambaşına düşən ümumdaxili məhsulun və aylıq gəlirin, sosial müavinət və pensiyaların, yardımların məbləği yüksəldilməlidir. Son nəticədə xalq həmişə dövlət başçısı və onun apardığı siyasəti dəstəkləməli, daxili və xarici düşmənlərə qarşı onun ətrafında sıx birləşməlidir. Bir sözlə xalq dövlətə dayaq olmalı, dövlət hakimiyyəti də xalqın rifahı qayğısına qalmalıdır. Hər zaman iqtisadi və sosial dayaqları güclü olan, demokratiyanın və hüququn aliliyinin qorunduğu dövlətdə dövlət və xalq birliyi əbədi olur. Məhz belə birlik sayəsində dövlət çevrilişi, hakimiyyətin zorla ələ keçirilməsi və saxlanması, həmçinin silahlı qiyamların qarşısı alınır.

Təəssüf ki, məqalənin əvvəlində də qeyd etdiyimiz kimi Respublikamız da sovetlər imperiyasının əsarətindən xilas olduğu və yenidən müstəqillik qazandığı illərdə ölkədəxilində xarici düşmənlərin diktəsi və əmri ilə hərəkət edən qiyamçı silahlı qruplar 1993-cü ilin iyun, 1994-cü ilin oktyabrında və 1995-ci ilin martında dövlət çevrilişinə və silahlı qiyama cəhd etdilər, lakin xalqın

təkidi ilə yenidən hakimiyyətə gələn Ümummilli lider Heydər Əliyevin siyasi iradəsi və müdrik strategiyası nəticəsində bu cəhdlərin də qarşısı alınaraq təqsirli şəxslər tərk-silah edilərək məsuliyyətə cəlb edildilər və qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş cəzalara məruz qaldılar. Beləliklə, ölkəmizdə əmin-amanlıq, siyasi və iqtisadi sabitlik bərpa edildi, ölkəmiz tərəqqi və inkişaf dövrünə qədəm qoydu [7].

15 iyul 2016-cı il tarixdə qardaş Türkiyə Respublikasında xalqın və dövlət başçısının birliyi və qətiyyəti sayəsində dövlət çevrilişinə cəhd və silahlı qiyamın qarşısı alındı, qanunvericilik çərçivəsində bu əməlin törədilməsində iştirak edən şəxslər öz layiqli cəzalarını aldılar. Həmin vaxt ölkə başçımız İlham Əliyev dərhal Azərbaycan xalqı adından bu hərəkətləri pisləyən bəyanat verdi. Hətta Azərbaycan Respublikası Baş Prokurorluğunun Ağır Cinayətlərə Dair İşlər üzrə İstintaq İdarəsində Türkiyədə dövlət çevrilişinə cəhdə ittiham edilən FƏTÖ terror təşkilatı ilə bağlı Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin müvafiq maddələri ilə cinayət işi qaldırılaraq ibtidai istintaq aparılmış, istintaq çərçivəsində bir sıra şəxslər həbs edilərək məsuliyyətə cəlb edilmişlər [5, 6].

Beləliklə, sonda qeyd edək ki, dövlət çevrilişi və nəticədə hakimiyyətin zorla ələ keçirilməsi cinayəti xüsusilə dövlət təhlükəsizliyinə qarşı ən ciddi təhdiddir və onun baş verməsinin qarşısını almaq üçün hər zaman dövlətlər tərəfindən yuxarıda qeyd etdiyimiz profilaktik-preventiv tədbirlər görülməlidir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. <https://e-qanun.az/framework/897>.
2. Azərbaycan Respublikasında dövlət çevrilişi cəhdinin qarşısının alınması və Azərbaycan dövlətçiliyinin möhkəmləndirilməsi tədbirləri haqqında Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 22 mart 1995-ci il 989 sayılı Qərarı. <http://www.e-qanun.az/framework/9205/>
3. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. <https://e-qanun.az/framework/46947>
4. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin Kommentariyası. "Digesta" nəşriyyatı. Bakı-2006. 960 səh.
5. Azərbaycanda Fətullah Gülənin tərəfdarları ilə bağlı cinayət işi başlanıb. http://www.apa.az/daxili_siyaset/azerbaycanda-fetullah-gulenin-terefdarlari-ile-bagli-cinayet-isi-baslanib.html

6. Azərbaycan tutulan FETÖ-çülərlə bağlı Türkiyə baş prokuroru qarşısında vəsatət qaldırıb. <http://report.az/hadise/azerbaycanda-tutulan-feto-culerle-bagli-turkiye-bas-prokuroru-qarsisinda-vesatet-qaldirilib/>

7. 1995-ci ilin mart hadisələri müstəqilliyimizə qəsd edənlər üçün ibrətamiz bir dərs oldu. Ulu öndər Heydər Əliyev müdrikliklə çevriliş cəhdinin qarşısını aldı. <http://www.anl.az/down/meqale/xalqqazeti/2013/mart/298639.htm>

Fuad Babashov

Attempted coup and its prevention

This article examines the basics of legislation from the point of view of a coup d'etat, its understanding and causes. At the end of the article, preventive measures are given to prevent an attempted coup.

Фуад Бабашов

Попытка государственного переворота и его предотвращение

В этой статье исследуются Основы законодательства с точки зрения государственного переворота, его понимания и причин возникновения. В конце статьи приводятся превентивные меры по предотвращению попытки государственного переворота.